

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΓ. ΝΗΣΙΩΤΗΣ
ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ
ΣΕ ΔΙΑΛΟΓΟ

NIKOS A. NISSIOTIS
RELIGION, PHILOSOPHY AND SPORT
IN DIALOGUE

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
IN MEMORIAM

ATHENS — ΑΘΗΝΑΙ 1994

ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ν. ΝΗΣΙΩΤΗ

ΔΡ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ

Γενικός Διευθυντής Όρθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

Ἡ πρόθυμη καὶ ἀποτελεσματικὴ συνεργασία τοῦ ἀείμνηστου ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΝΗΣΙΩΤΗ στὴν ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ (στὸ ἐξῆς: ΟΕ)¹ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικὲς δραστηριότητες τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ πολυδιάστατου βίου του. Ἡ ἐνεργὸς ἐκείνη σύμπραξις του, παρὰ τὸ συνήθη φόρτο τῶν πολλῶν ἄλλων καθηκόντων του, ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία του γιὰ τὴν πορεία τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας πραγμάτων καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ μας, τὸ ὁποῖον ἐβλεπε συνυφασμένο μὲ τὸ ὅλον πρόβλημα τοῦ ἀνακαινισμού τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἀνάδειξη ἐνὸς ἀξιόμαχου κλήρου, ἱκανοῦ νὰ ἀπαντήσῃ δημιουργικὰ στὶς πρωτόφαντες προκλήσεις τῶν καιρῶν μας. Ὁ κοινὸς προβληματισμὸς μὲ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς ΟΕ τοὺς ἔδωσε, ἐξἄλλου, τὴν εὐκαιρία πνευματικῆς κοινωνίας μὲ τὴν χαρισματικὴ προσωπικότητά του, μὲ τὴν ὀριμότητα καὶ πληρότητα τῆς σκέψης του καὶ μὲ τὸ εὖρος τῶν ὀραματισμῶν του. Ἄντι νὰ προσφέρουμε, λοιπόν, μιὰ ἄλλη πραγματεία σ' αὐτὸν τὸν τόμο μνήμης καὶ τιμῆς, προτιμήσαμε νὰ σταχυολογήσουμε μερικὰ σημεῖα τῶν εἰσηγήσεών του, ποὺ ἔχουν καταγραφεῖ στὰ ἐπίσημα καὶ ἀδημοσίευτα ἀκόμη Πρακτικά τῆς ΟΕ Ἐτσι θὰ ἀκουσθεῖ μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ ἡ δική του φωνή, ἐπικαιρὴ πάντα καὶ χρήσιμη, ἰδίως σήμερα!

1. ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΑΦΕΤΗΡΙΑ

Ἡ ΟΕ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸ Ν. Νησιώτη νὰ ἐπισημάνει τὰ βασικὰ κριτήρια, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ κατευθύνουν τὴ σκέψη τῶν μελῶν τῆς κατὰ τὴν ἀναζήτηση αὐθεντικῶν στόχων καὶ πρόσφορων μεθόδων, προκειμένου νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ἢ ἐπιδιωκόμενη ριζικὴ ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσως. Ἀφετηριακὴ ἦταν ἡ διαπίστωση τῆς ΟΕ ὅτι τὸ σημερινὸ σύστημα

της εκπαίδευσης αυτής έχει εγκλωβίσει επί δεκαετίες και συνεχίζει να εξουδετερώνει την άγαθη πρόθεση μέρους των διδασκόντων και διδασκομένων, είναι δυσανάλογα προς τα αποτελέσματά του δαπανηρό και, παρά τις ευάριθμες εξαιρέσεις, παραμένει στο σύνολό του μάλλον ζημιολόγο για την Έκκλησία, για τη ζωή του ελληνικού λαού. Όχι λιγότερο οδυνηρή ήταν και η παράλληλη διαπίστωση, ότι το σύστημα αυτό δεν βελτιώνεται αισθητά από την παρεχόμενη παιδεία στις Θεολογικές μας Σχολές, και μάλιστα στα Ποιμαντικά Τμήματά τους, που είχαν αρχικά αυτόν κυρίως τον προορισμό. Όπως αναγράφεται στην Πράξη 2/28-6-1982 της ΟΕ, ό Ν. Νησιώτης, Πρόεδρος του Ποιμαντικού Τμήματος της Θεολογικής Σχολής Ἀθηνῶν, «ἀναφέρθηκε διὰ μακρῶν στοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ νὰ δημιουργήσῃ τὸ Ποιμαντικὸ Τμήμα, τὸ ὁποῖον ὁμως, γιὰ πολλοὺς λόγους, δὲν ἀπέδωσε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Ὅλα τὰ μέλη συμφώνησαν πὸς ὁ δρόμος τοῦ Ποιμαντικοῦ δὲν λύνει τὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης». Ἡ ΟΕ ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ ἀναζητήσῃ ὄχι ἐμβαλωματικὲς παρεμβάσεις στὸ ἰσχύον σύστημα, ἀλλὰ μιὰ καινούρια ἀφετηρία. Νὰ μαντεύσει τὴν κατάσταση τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς παγκόσμιας κοινωνίας, τουλάχιστο κατὰ τὴν πρώτη πεντηκονταετία τῆς 3ης μ.Χ. χιλιετίας, κατὰ τὴν ὁποία θὰ ἐπιτελέσουν τὴ διακονία τους οἱ λειτουργοὶ καὶ τὰ λοιπὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποία θὰ προέλθουν ἀπὸ τὸ νέο σύστημα, ποὺ εἶχε κληθεῖ νὰ προτείνει ἡ ΟΕ. Καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ κάθε ἀποψη (ὕλικοτεχνικὴ ὑποδομὴ καὶ κυρίως ἔμψυχο δυναμικὸ) τὴν ἀποτελεσματικὴ λειτουργία τοῦ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Ἦταν, λοιπόν, ἀνάγκη νὰ συμφωνηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γενικῶς ἀποδεκτὰ κριτήρια. Ἡ ἐπὶ τοῦ καιρίου αὐτοῦ ζητήματος εἰσήγηση τοῦ Ν. Νησιώτη ἐγίνε τὴν 20ῆ Ὀκτωβρίου 1982 (Πράξη 5η)².

2. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ

Σύμφωνα με τὴν εἰσήγηση, «κριτήρια εἶναι οἱ βασικὲς ἀρχές, ποὺ ὑπαγορεύουν τοὺς κανόνες γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση συστηματικῆς ἐνέργειας σὲ ὅποιον-δήποτε τομέα τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς, οικονομικῆς ζωῆς καὶ στὴν ἐκπαίδευση». Πηγὴ τῶν κριτηρίων αὐτῶν εἶναι «βαθύτατες πνευματικὲς προϋποθέσεις», ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ, τὸν ἄνθρωπο, τὴν κοινωνία. Κάθε ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ προσπάθεια συνδέεται μὲ ὀρισμένα κριτήρια. Στὸ χῶρο τῆς Παιδείας, καὶ μάλιστα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς, «εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητη ἢ συνεχῆς καὶ προσεκτικὴ ἀναφορὰ στὰ κριτήρια», ἰδίως σήμερα:

α) «Γιὰ τὴ δημιουργίαν μιᾶς νέας προοπτικῆς στὴ διδασκαλία, ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ μιὰ ἀνανεωμένη ἀξιολόγηση τῆς ἰδιαιτερότητας τῆς παιδείας αὐτῆς καὶ ἀπὸ τὶς νέες ριζοσπαστικὲς ἀνακατατάξεις στὴ σύγχρονη κοινωνία καὶ παιδεῖα».

β) «Γιὰ τὴν ἀνεύρεση στοιχείων ἐπαφῆς μὲ τὴ νέα γενεά, ποὺ θὰ προσδώσουν στὴν παιδεῖα αὐτὴ δυναμικότητα, πειστικότητα καὶ ἐποικοδομητικὴ ἀποτελεσματικότητα», ὥστε νὰ συμβάλει «στὴ γενικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναμόρφωση ὅλης τῆς παιδείας μὲ βάση τὴν κοινωνικότητα τῶν φορέων τῆς, τὴ μετοχὴ τῶν διδασκομένων σ' αὐτὴ καὶ μὲ διαλογικὴ μέθοδο».

γ) «Γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ συνοχὴ τοῦ ἔργου στὸ χῶρο τῆς παιδείας αὐτῆς καὶ τὴ χάραξη τῶν ὁρίων τῆς σὲ σχέση μετὰ τὶς ἄλλες μορφές, πού συγκροτοῦν «τὸ ὄλον τῆς παιδείας σήμερα». Καί, τέλος,

δ) Γιὰ μιὰ εἰλικρινὴ αὐτοκριτικὴ ἀπὸ ἐκείνους πού ἀσκοῦν τὴν παιδεία αὐτὴ στὰ ἐκπαιδευτικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα σήμερα, οἱ ὅποιοι, μετὰ βία τὴν πείρα τους, ὀφείλουν νὰ ἀποδεχθοῦν ἐνσυνείδητα τὸ ἀδιέξοδο τοῦ σημερινοῦ συστήματος.

Ὅπως εἶναι φυσικὸ, τὰ παραπάνω τελοῦν σὲ διαλογικὴ ἔνταση μετὰ τὸ γεγονός, ὅτι «ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία παρουσιάζεται νὰ ἔχει τὰ πιὸ ἀμετακίνητα στοιχεῖα κριτηρίων ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη παιδείας, ἐπειδὴ προϋποτίθεται ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἡ ἀποκάλυψη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας». Χρέος μας πρωταρχικὸ εἶναι ἐπομένως νὰ ἀξιοποιήσουμε δημιουργικὰ τὴν ἔνταση αὐτὴ ἀνάμεσα στὸ αἰῶνιο καὶ ἀναλλοίωτο, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ στὸ μεταβαλλόμενο, ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού ἀπαιτεῖ διαρκὴ ἀναθεώρηση καὶ ἀνανέωση.

3. ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς εἰσήγησής του ὁ Ν. Νησιώτης ἔθιξε πέντε καίρια σημεία:³

α) Ζοῦμε στὴν ἱστορικὴ φάση τῆς ραγδαίας ἐκκοσμίκευσης. Ἐπιβάλλεται, λοιπόν, «συνετὴ διάκριση» στὰ βασικὰ κριτήρια τῆς ἐκκλ. παιδείας, πού δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μετὰ τὴ γενικὴ καὶ ἀφηρημένη «θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση». Ἡ τελευταία ὑφίσταται ὀλοένα καὶ πιὸ ἐντονα τὴν πίεση ἀπὸ τὴν «ἐπιστημονικὴ (ψυχολογικὴ, κοινωνιολογικὴ, φιλοσοφικὴ) θεώρηση τῆς Θρησκείας», πού εἶναι σήμερα «ἀπόλυτα ἀνθρωποκεντρικὴ». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ παραδοσιακὴ θρησκευτικὴ ἔχει γίνῃ «εὐάλωτη ἀπὸ τὴν ποικιλόμορφη δογματικὴ ἢ πρακτικὴ ἄθεϊα», σὲ μιὰ κοινωνία πού διακατέχεται ἀπὸ δίψα γιὰ «χειραφέτηση καὶ ὑπερνίκηση παραδοσιακῶν θεσμῶν». Μετὰ αὐτὸ τὸ δεδομένο, «τὰ κριτήρια γιὰ μιὰ δυναμικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση πρέπει νὰ στηριχθοῦν στὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας», ὅτι ἀποτελεῖ «τὸ παράδοξο καὶ ἀνεπανάληπτο γεγονός, πού ἀνακαινίζει δυναμικὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ ἀτομικὴ ζωὴ». Ἡ σχέση τοῦ σπουδαστῆ πρὸς τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ὅποιασδήποτε μορφῆς ἀμεσοῦ ἢ ἔμμεσοῦ καταναγκασμοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐλεύθερης προσωπικῆς ἐπιλογῆς. Στὸ «ὀμιχλῶδες καὶ ἀκαθόριστο συναίσθημα ψυχολογικῆς, βιολογικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάγκης ἢ ἐκκλ. παιδείας θὰ ἀντιτάξει τὸ ξέχωρο, τὸ νέο, τὸ ἰδιαίτερο στοιχεῖο βαθύτερης παιδείας καὶ ἀγωγῆς, πού ξυπνᾷ τὸν ὄλον ἄνθρωπο σὲ νέα ἐνόραση τῆς πραγματικότητος τῆς ἱστορίας καὶ νέα σὺλληψη τοῦ ἀπόθμενου βᾶθους τῆς ὑπάρξεώς του μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος».

β) Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ καταξιωθεῖ ἡ λεγόμενη «θρησκευτικὴ παράδοση»: Ὅς συνέχεια ζωῆς καὶ παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐκάστοτε ἱστορικὴ πραγματικότητα, «μετὰ κίνητρο ὄχι τὴν ἐπανάληψη, ἀλλὰ τὴ δημιουργικὴ ἐκ νέου ἀνάληψη τοῦ δοσμένου ἀπὸ τὸ παρελθόν», σήμερα, μετὰ νέο τρόπο καὶ ἀνακαινισμένη μορφή, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπαφὴ τῆς ἐκκλ. παιδείας μετὰ τὸ σύγχρονο

κόσμο. Μια τέτοια εκκλ. παιδεία θα μπορούσε να επενεργήσει διορθωτικά - θεραπευτικά στο όλο εκπαιδευτικό μας σύστημα, ακόμη και σ' εκείνο της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

γ) Επειδή η εκκλ. παιδεία είναι μύηση «στο παράδοξο και στο μυστήριο» και προϋποθέτει ελεύθερη επιλογή και επίγνωση της αλήθειας, είναι ανάγκη να διατηρήσει την ιδιαιτερότητά της⁴, να παραμείνει σαφώς ιδιαίτερος κύκλος σπουδών. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι θα αποσυρθεί στο περιθώριο. Σημαίνει, αντίθετα, ότι θα καταλάβει το κέντρο του όλου παιδευτικού γίγνεσθαι του Έθνους. Γιατί, διορθώνοντας τα σημερινά κριτήρια, θα επαναπροσδιορίσει τον κύριο σκοπό της παιδείας, που είναι η μόρφωση του όλου ανθρώπου και η ικάνωσή του για σωστή «κοινωνικοποίηση, δηλ. για τη δημιουργία κοινωνικής συμμετοχής», όχι βέβαια κατά τα κοσμικά - συνθηματολογικά κριτήρια της εποχής μας, αλλά με την έννοια της μετοχής στη ζωή του «σώματος» (Α' Κορ. 12, 12 έξ.).

δ) Η ιδιαιτερότητα επιβάλλει και την αναγκαία διάκριση ανάμεσα στη «λαϊκή θρησκευτικότητα» και στην «κατ' επίγνωση εκκλησιαστική ζωή», διάκριση αναγκαία κυρίως στον ελληνικό χώρο. Η διάκριση αυτή δεν πρέπει βέβαια να εκληφθεί ως «όξεία αντίθεση». Ο Ν. Νησιώτης υπήρξε και έδω κατηγορηματικός! «Μήν απατώμεθα: χωρίς τη λαϊκή θρησκευτικότητα, η πίστη δύσκολα βρίσκει το σημείο επαφής με το μεγάλο όγκο των ανθρώπων, ιδίως στην Ελλάδα». Επειδή και η θρησκευτικότητα αυτή ανήκει «στην καθολικότητα της Εκκλησίας», μπορεί, άλλωστε, να αποτελέσει και βοηθητικό στοιχείο της Εκκλ. Εκπαίδευσης. Με μία βασική προϋπόθεση: Ότι δηλ. «η εκκλ. παιδεία θα αποκαθαίρει συνεχώς τη λαϊκή θρησκευτικότητα από πολλά αρνητικά στοιχεία που τη συνοδεύουν», στοιχεία μάλιστα, που είναι σήμερα συνυπεύθυνα για την αποδυνάμωση της πίστης στο «παράδοξο και ανεπανάληπτο γεγονός της Εκκλησίας», ιδίως κατά την κρίσιμη εφηβική ηλικία.

ε) Στη χώρα μας το πρόβλημα παρουσιάζει ιδιομορφία και οξύτητα. Από τη μία μεριά ο έκκοσμιευμένος λαϊκισμός θέλει να αποβάλει κάθε στοιχείο της παράδοσης. Από την άλλη μεριά η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας δε νοείται χωρίς αυτή την παράδοση, παρ' όλον ότι τη βαρύνουν «τα αρνητικά στοιχεία της», ανάμεσα στα όποια ο Ν. Νησιώτης αναφέρει το θρησκευτικό εθνικισμό, τον «έλληνοχριστιανισμό», ποικιλόμορφες υπερβολές τυπολατρίας και ολοκληρωτικού συντηρητισμού. Η εκκλ. παιδεία πρέπει γι' αυτό να έπωμισθεί το σοβαρότατο και δύσκολο καθήκον κάθαρσης και έρμηνείας, ώστε να διαφωτισθεί ο λαός και να κάμει ένσυνείδητα την επιλογή του, την αποδοχή της πίστης.

4. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

Ο προσδιορισμός σωστών κριτηρίων έχει αποφασιστική σημασία έξ αιτίας και του κυριαρχικού φαινομένου της έκκοσμίκευσης, που μνημονεύσαμε παραπάνω, δηλ. της ραγδαίας κοινωνικής μεταβολής, στην οποία έχει εισέλθει και η ελληνική κοινωνία. Η μεταβολή αυτή βέβαια είναι ένα παγκόσμιο γεγονός στη

φάση αυτή της Ιστορίας. Ένα γεγονός αναπόφευκτο μάλιστα, αφού η μεταβολή ανήκει στην «ουσία του κοινωνικώς υπάρχειν». Εκείνο που διαφοροποιεί σε ικανό βαθμό την Ελλάδα, είναι ο ρυθμός και η φύση της μεταβολής. Πρόκειται για μια βίαιη είσοδο της ελληνικής κοινωνίας σε έναν ιδιόμορφο τύπο μεταβολής, που κατευθύνεται από «την εμπειρική θετικιστική κοινωνιολογία». Πρόκειται δηλ. για μια μετακίνηση από τη θρησκευτικά δομημένη κοινωνία σε έναν άλλο τύπο ζωής, που φέρει τα χαρακτηριστικά του όρθολογισμού, της βιομηχανικής κοινωνίας, του προγραμματισμού.

Η μεταβολή αυτή βέβαια δεν είναι ανεξάρτητη από τη χριστιανική πίστη και παράδοση, αφού προήλθε από τις «χριστιανικές» χώρες και επεκτείνεται σήμερα σε όλο τον κόσμο. Η επέκταση εμφανίζεται ως αναπόδραστο καταναγκασμός. Αυτό δημιουργεί «το αναπόδραστο καθήκον» της έκκλ. παιδείας, να επιχειρήσει την οφειλόμενη «προσαρμογή του περιεχομένου και των μεθόδων της στην κοινωνία της βίαιης μεταβολής». Η ανάγκη αυτή δεν πρέπει να ερμηνευθεί βέβαια ως αναπόφευκτη αποδοχή της δυναμικής αυτής της μεταβολής. Αντίθετα, πρέπει να αντιμετωπισθεί ως πρόκληση και ευκαιρία για την Έκκλησία: το Εὐαγγέλιο παραμένει το αυτό «ἀνά τοὺς αἰῶνας»· το κήρυγμα του Εὐαγγελίου όμως απαιτείται να διερμηνεύει σε κάθε εποχή το «καινόν» της πίστεως, ως στοιχείο αναδημιουργίας και ἀνακαινισμού τῶν πάντων. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ παραπάνω καταναγκασμός «μπορεῖ νὰ γίνῃ τὸ πρῶτο στοιχείο γιὰ τὴν ἀνακαινίση τῆς ἰδίας τῆς Έκκλ. Έκπαιδευσης».

Ο ρυθμός και η φύση της μεταβολής είναι φυσικό να δημιουργούν πολύπλοκα και δύσεπιστα προβλήματα, που εκτείνονται σ' ολόκληρο τὸ φάσμα τῆς ζωῆς. Ἡ ἀντιμετώπισή τους ἀπαιτεῖ πολιτικὴ ἐπιλογή και πολιτικὴ δράση. Γι' αὐτὸ και ἡ πολιτικοποίηση τῶν πάντων εἶναι σήμερα ἓνα ἀναπόφευκτο ἐπίσης φαινόμενο. Τὸ κέντρο βάρους του ἔχει μάλιστα μετακινηθεῖ ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια στὰ Πανεπιστήμια, στὸ χῶρο τῆς παιδείας γενικά. Μπορεῖ νὰ μείνῃ ἀμέτοχη ἡ ἐκκλ. παιδεία; Ὁ Ν. Νησιώτης ὑποστήριξε:

— Πολιτικοποιημένη παιδεία δὲν σημαίνει κομματικοποιημένη παιδεία («καίτοι ἡ δὴθεν προσεκτικὴ αὐτὴ στάση γίνεται πολλές φορές αἰτία μίας δὴθεν ἀπολιτικῆς συμπεριφορᾶς, πού συμμαχεῖ μὲ κάθε εἶδος ἀστάθειας, ἀπραξίας και ἀδιαφορίας ἐμπρὸς σὲ ζωτικὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ζωῆς»).

— Εἶναι ἀνάγκη, ὡστόσο, νὰ συμβάλῃ θετικὰ ἡ ἐκκλ. παιδεία στὴν ἀνάληψη μίας «ὀρθᾶ νοουμένης πολιτικῆς εὐθύνης». Κριτήριο και στόχος ἐδῶ εἶναι ἡ συνειδητοποίηση ἐκ μέρους τῶν σπουδαστῶν τοῦ γεγονότος, ὅτι «τὸ Εὐαγγέλιο, ὅπου κηρύσσεται και ὅπου διδάσκεται ὀρθά, ἀποτελεῖ καινοτομία και ἀθόρυβη ἐπανάσταση».

Πιὸ συγκεκριμένα: «Οἱ σπουδαστὲς πρέπει νὰ γίνουν παράγοντες ριζοσπαστικῶ κοινωνισμοῦ και νὰ εὐαισθητοποιηθοῦν ἐμπρὸς στὴν ποικιλόμορφη ἐκμετάλλευση και τὴν κοινωνικὴ ἀδικία. Τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι πάντοτε μὲ τὸ μέρος τῶν κατατρεγμένων, τῶν θυμάτων βίας και τῶν μὴ κοινωνικὰ και οἰκονομικὰ προνομιούχων». Ἡ συνειδητοποίηση αὐτὴ δὲν εἶναι βέβαια μιά ἐπιδίωξη αὐτονομημένη ἀπὸ τὸ μυστήριο τῆς σωτηρίας. «τῆς ὁποίας ἔχουν ὅλοι ἐξ ἴσου ἀνάγκη». Οὕτε

πρόκειται εδώ για μιὰ οποιαδήποτε επανάσταση, ἀλλὰ γιὰ τὴν επανάσταση ἐκείνη, «ποὺ περιλαμβάνει ἐξ ἴσου τὴν ἀγάπη τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν καταλλογή». Μιὰ τέτοια προοπτικὴ βρίσκεται φυσικὰ πέραν ἀπὸ τὸ ἐκάστοτε ἰδεολογικὰ ἐφήμερο-στοχεύει σὲ μιὰ «πολιτικὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ, ποὺ καλεῖται νὰ παίξει προγραμματικὸ - κριτικὸ ρόλο σήμερα», συμβάλλοντας στὴ δημιουργία κοινωνικὰ ἐν-συνειδητῶν μελῶν. Τὰ παραπάνω, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ ὁμοίομορφη γεωργικὴ κοινωνία ἔχει μετατραπῆ σὲ πολυδιάστατη καὶ παγκόσμια, ἐπιβάλλουν ριζικὴ ἀλλαγὴ καὶ στὸ περιεχόμενον σπουδῶν. Τὸ αὐστηρὰ παραδοσιακὸ πρόγραμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας παιδείας δὲν παρέχει πιά στὸ λειτουργὸ τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, μὲ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συναντήσῃ δημιουργικὰ τὴ σύγχρονη πολυμορφικὴ κοινωνία.

5. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΡΘΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ἔχοντας ὑπόψη τὰ παραπάνω καὶ ὅσα εἶχαν συζητηθεῖ στὸ μεταξὺ στὴν ΟΕ, ὁ Ν. Νησιώτης συνόψισε, τέλος, μερικὲς βασικὲς θέσεις του πάνω στὸ πρόβλημα τῆς μελλοντικῆς πορείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας παιδείας:

α) Γιὰ τὶς σύγχρονες ραγδαῖες ἐξελίξεις, κάθε μορφή παιδείας θεωρεῖται αὐταρχικὴ καὶ ἐξουσιαστικὴ. Ἡ αὐθεντία τοῦ δόγματος ὀξύνει τὴν ἐνταση αὐτῆς ἀκόμη περισσότερο στὸ χῶρο τῆς ἐκκλ. παιδείας. Γι' αὐτὸ καὶ κατ' ἐξοχίαν στὸ δικό της χῶρο πρέπει νὰ γίνῃ συνειδητὸ καὶ φανερό, πὼς ἡ ἐκκλ. παιδεία «εἶναι τὸ πιὸ ἀνοικτὸ σύστημα γνώσεων».

β) Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται, βέβαια, μιὰ ἐπιανεμνηνεὶα τῶν βασικῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τῆς ἐκκλ. παιδείας καὶ μιὰ ὀρθὴ ἀντίληψη τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Χρειάζεται προπαντὸς νὰ κατανοήσουμε, πὼς «οἱ δογματισμοὶ μὲ τοὺς ὀρισμοὺς ταυτότητας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν σὲ πνευματικὸ ὀλοκληρωτισμὸ», ἐνῶ «γιὰ τὴν ἐκκλ. παιδεία ἡ ἀλήθεια εἶναι κυρίως ὑπαρξιακοῦ χαρακτήρα καὶ ὁ μάρτυρας αὐτῆς εἶναι πάντοτε «καθ' ὁδόν» πρὸς αὐτὴν καὶ ποτὲ κυρίαρχός της».

γ) Στόχος μας, λοιπόν, δὲν εἶναι μιὰ παιδεία σωστῶν ἀπαντήσεων, ἀλλὰ μᾶλλον σωστῶν ἐρωτήσεων. Ὅχι ἐξουσιαστικὴ δογματικὴ παιδεία, ἀλλὰ ἀσκηση στὴν ἀπορία, στὴ βαθύτερη ἀναζήτηση, χωρὶς ἀπομόνωση τῶν συναίσθηματικῶν, βουλητικῶν καὶ λογικῶν λειτουργιῶν τοῦ σπουδαστῆ. «Ἡ πίστη ἐκφράζεται συμβολικὰ μὲ προτάσεις ἀναφορὰς στὸ μυστήριον τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ». Ὁ στοχασμὸς πάνω στὴν ἀενάως ἀνακαινιζόμενη σχέση ζωῆς μὲ τὸ Θεό, ἐπιτρέπει νὰ ἐναλλάσσονται ἡ λογικὴ, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐλπίδα. Ἡ ἐκκλ. παιδεία εἶναι ἀνθρωπολογικὴ μὲ τὴν ἐννοια ὅτι μορφώνει τὸ νέο ἄνθρωπο στὴ σχέση του μὲ τὸ Θεό, ταυτόχρονα ὅμως καὶ κοσμολογικὴ, ἐπεὶ τὸν ἐπανατοποθετεῖ μέσα στὸν κόσμον, τὴ φύση καὶ τὴν Ἱστορία, προάγοντας τὴ δημιουργικότητά του καὶ τὴ συναίσθηση τῆς εὐθύνης του γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἀνακαινίση τῶν πάντων.

δ) Σκέψη καὶ γλῶσσα τοῦ ἐκκλ. ἐκπαιδευτικοῦ «πρέπει νὰ ἐκφράζον ἐιλικρινῆ θέληση αὐτοκριτικῆς» καὶ νὰ συνδέονται μὲ τὴν ἐκάστοτε πραγματικότητα. Ὅχι βέβαια γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν «τὴ μαγία τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης» καὶ τὶς

άλλες ένδοκοσμικές επιδιώξεις τῶν καιρῶν μας, ἀλλά γιά νά συνταράξουν «τό σύγχρονο νέο», πού βρίσκεται πολλές φορές «στό λήθαργο τῆς ἀπάθειάς του ὡς χριστιανοῦ», σέ μιᾶ στιγμή ιστορική, πού ὁ κόσμος διψᾷ γιά «αὐθεντικό ἀνθρωπισμό, ἀξιοπρέπεια καί ριζική κοινωνική ἀλλαγῆ», ὄχι μονοδιάστατα οἰκονομική, ἀλλά ἀλλαγῆ σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τοῦ «Κοινωνικοῦ Εὐαγγελίου». Ἐτσι, ἡ ἐκκλησιαστική παιδεία δέν εἶναι οὔτε μονομερῶς ἀξιολογική, οὔτε ἄσκοπα ἐριστική καί διασπαστική, προκειμένου νά ὑπηρετήσει μιᾶ κάποια ἰδεολογία. Ἀντίθετα: «Ἐνῶ θά παραμείνει προφητική καί κριτική καί θά δοκιμάζει τὰ πνεύματα», θά εἶναι «ἡ πιό διαλογική καί διαλεκτική ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη παιδείας στό σημερινό σχολεῖο».

ε) Τά παραπάνω κάνουν τήν Ἐκκλ. Ἐκπαίδευση «κατ' ἐξοχήν» δύσκολο ἐγχείρημα. Ἡ ἀγαθῆ ἐκβασῆ του ἐξαρτᾶται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν προσωπικότητα τοῦ λειτουργοῦ αὐτῆς τῆς ἰδιότυπης παιδείας. Ἡ «ἀπόκρουση τῆς ἐξουσιαστικῆς γνώσης μέσα στήν ψευδή τῆς αὐτάρκεια», ἡ ἀρετῆ τῆς αὐτοταπεινώσης, ἡ διαλογική σχέση ἀγάπης καί συγκατάβασης πρὸς τό μαθητή, εἶναι θεμελιακές προϋποθέσεις γιά ὀρθή παιδεία στό χώρο τῆς Ἐκκλησίας.

στ) Ἐννοεῖται, τέλος, πῶς ἡ παιδεία αὐτῆ «δίνει τήν κύρια ἔμφαση στή διάσταση τοῦ μέλλοντος, μέ βάση τό παρελθόν καί γνώμονα τήν ἐμπειρία τοῦ παρόντος». Εἶναι παιδεία ἐτοιμασίας τοῦ νέου ἀνθρώπου γιά ἕναν ἀνακαινισμένο κόσμο, πού συνεχῶς «ἐρχεται». Μέσα στήν ἐσχατολογική αὐτῆ προοπτική καταλύεται ὁ ἀτομισμός καί ἡ ἐγωκεντρικότητα. Ὁ ἀνθρώπος γίνεται μέτοχος τῆς νέας ἐν Χριστῷ κοινωνίας, «στό φῶς τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὁ ἴδιος κοινωνία ἀγάπης καί ἀρα Δημιουργός συνεχῶς νέας ζωῆς, πού θά πληρωθεῖ στό μέλλον, στό τέλος τῆς Ἰστορίας».

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Ἡ ΟΕ συγκροτήθηκε, ὕστερα ἀπό πρότασή μας, μέ τήν ἀριθμ. Γ/29/Α2/460/10-6-1982 ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων Ἑλ. Βερυβάκη. Μέλη τῆς ΟΕ ὑπῆρξαν οἱ: Σεβασμ. Μητροπολίτης Θηβῶν καί Λεβαδείας Ἱερώνυμος, ὡς Πρόεδρος (ὑποδείχθηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος), Βασ. Ἀναγνωστόπουλος, Ὁμότιμος Καθηγητῆς τῆς Θεολ. Σχολῆς Χάλκης, Χρ. Γιανναράς, Θεολόγος, Νικ. Νησιώτης, Καθηγητῆς τῆς Θεολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν καί Πρόεδρος τοῦ Ποιμαντικοῦ Τμήματος, Πέτρ. Σταθόπουλος, Καθηγ. Κοινωνικοῦ Προγραμματισμοῦ, ΚΑΤΕΕ Πατρῶν, Σοφοκλ. Δημητρακόπουλος, Καθηγ. Ἐκκλ. Ἐκπ/σεις (Γραμματέας τῆς ΟΕ) καί Ἀλέξ. Παπαθερόδ, Εἰδικός Σύμβουλος ἐπί τῶν Θρησκευμάτων, ΥΠΕΠΘ, ὡς συντονιστῆς τῆς Ὁμάδας καί σύνδεσμος μέ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου. Ἡ θητεία τῆς ΟΕ, πού ἔληγε στίς 30-7-1982, παρατάθηκε μέχρι τήν 31-1-1983 μέ τήν ἀριθμ. Α2/1452/2-12-1982 ἀπόφαση τοῦ νέου Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων Ἀποστ. Κακλαμάνη. Ἡ πρώτη συνεδρία ἐγινε τήν 21-6-1982 καί ἡ τελευταία (20ῆ) τήν 28-2-1983. Ἡ 7ῆ συνεδρία ἐγινε ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀπ. Κακλαμάνη (8-11-1982). Ὁ Ὑπουργός ζήτησε νά πληρωφῆ:

— «Ἄν ὑπάρχει ἐνδιαφέρον τῶν νέων γιά χειροτονία καί σέ ἀντίθετη περίπτωση, πῶς

θα μπορούσε να προκληθεί ένα τέτοιο ενδιαφέρον στους νέους».

— «Αν υπάρχει παράλληλος προβληματισμός για την Έκκλ. Έκπαίδευση και στην Έκκλησία», και

— «Τί πρέπει να γίνει με τις υπάρχουσες μορφές Έκκλ. Έκπαίδευσης».

Δόθηκαν απαντήσεις από τα μέλη της ΟΕ. Ξερίζει, τουλάχιστον για την Ιστορία, να σημειωθούν δύο βασικές τοποθετήσεις του Υπουργού:

α) «Τό ΠΑΣΟΚ και η Κυβέρνηση πιστεύουν στην άποστολή της Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μέσα στο λαό μας και επιθυμούν την ύπαρξη ενός καλού, μορφωμένου και αξιόμαχου κλήρου, που να βρίσκεται κοντά στον άνθρωπο και την κοινωνία, ενός κλήρου, που να μπορεί να ανταπεξέλθει με επιτυχία στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής. Μονάχα έτσι η Έκκλησία θα άσκησει πρωτοποριακό ρόλο στις μέρες μας... Για τη δημιουργία μιάς αξίας της άποστολής της Έκκλ. Έκπαίδευσης, ή πολιτεία θα προσφέρει, δι, τι πρέπει».

β) Ὁ Ὑπουργός ζήτησε να συνεργασθῆ ἡ ΟΕ με τὸν Μακ. Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν και πάσης Ἑλλάδος και τὴν Ἱερά Σύνοδο, τονίζοντας δι «τίποτε δὲν πρέπει να γίνει ἐρήμην τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία γνωρίζει τὰ προβλήματα τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου και τις ἀνάγκες τῆς γενικότερα και ἀσφαλῶς θα θελήσει να συνεργῆσει ὑπεύθυνα και ἀποτελεσματικά στη διαμόρφωση μιάς Ἐκκλ. Έκπαίδευσης, ικανῆς να ἀνταποκριθῆ στις ἀξιώσεις τῶν καιρῶν».

Πράγματι, ἡ Ἱερά Σύνοδος, ὕστερ' ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τοῦ Ὑπουργείου, ὄρισε ὁμάδα Ἀρχιεράων, με τὴν ὁποία συνεργάσθηκε ἡ ΟΕ. Ἡ καταληκτῆρια (20ῆ) συνεδρία τῆς ΟΕ μάλιστα πραγματοποιήθηκε στην ἔδρα τῆς Ι. Συνόδου (28-2-1983). Στὴ συνεδρία πήραν μέρος, ὡς ἐκπρόσωποι τῆς Ι. Συνόδου, οἱ Σεβασμ. Μητροπολίτες: Μεσσηνιαῖς Χρυσόστομος, Ἀντιπροεδρος τῆς Ι. Συνόδου, Ἀττικῆς Δαρθόθεος, Φθιώτιδος Δαμασκηνός, Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου Προκόπιος και Δημητριάδος Χριστόδουλος. Ὑστερ' ἀπὸ μακρὰ συζήτηση διαπιστώθηκε συμφωνία σὲ ὅλα τὰ σημεῖα (πλὴν ἐλαχίστων, λίαν ἐπουσιωδῶν). Ἡ συνεδρία ἐκείνη θα μπορούσε να χαρακτηρισθῆ πρότυπο συναινετικῆς συνεργασίας μεταξύ Ἐκκλησίας και Πολιτείας πάνω σὲ ἓνα κεφαλαῖωδες ζήτημα. Ἡ Ἐκκλησία υιοθέτησε στὴ συνέχεια τις προτάσεις τῆς ΟΕ (πὺ ὑποβλήθηκαν στὶς 4-3-1983 τόσο στὸν Ὑπουργό, ὄσο και στὸν Ἀρχιεπίσκοπο, μαζί με τὸν Τόμο τῶν Πρακτικῶν, ἀποτελούμενο ἀπὸ 233 δακτυλογραφημένες σελίδες). Δυστυχῶς, παρὰ τὴ συναίνεση, δὲν κατατέθηκε ἀκόμη στὴ Βουλὴ πρὸς ψήφισση σχετικὸ σχέδιο Νόμου. Πρβλ. ὄσα ἐπὶ τοῦ θέματος ἀναγράφουμε στὸ Δελτίο τῆς Ὁρθόδοξου Ἀκαδημίας Κρήτης *Διάλογοι Καταλλαγῆς* 6 (Ἰούλιος 1987), 41.

2. Ἡ εἰσήγηση ἔχει κατοχωρισθῆ στὶς σελ. 206-216 τῶν Πρακτικῶν. Περιοριζόμεθα στὴν εἰσήγηση ἐκείνη και δὲν ἐπεκτεινόμεθα σὲ ἄλλες σημαντικῆς παρεμβάσεις τοῦ Ν. Νησιώτη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς ΟΕ. Ὁ περιορισμένος χῶρος δὲν ἐπιτρέπει, ἐξῆλλου, γενικότερη ἀναφορά στὸ συνολικὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλ. Έκπαίδευσης ἡ συνεξέταση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Στὶς δημοσιευμένες μελέτες τοῦ Ν. Νησιώτη, ὄλλωστε, μπορεί να ἐντοπίσει κανεὶς παράλληλες και σὲ πολλῆς περιπτώσεις ἀκριβέστερα ἐπεξεργασμένες ἀπόψεις τοῦ πάνω στὸ θέματα πὺ θίγονται στὴν εἰσήγησή του. Ἐπειδὴ ὄμως, ὄπως εἴπαμε, ἡ συνεργασία τοῦ στὴν ΟΕ ὑπῆρξε μὴ ἐξιδιασμένη διακονία

πρός την Έκκλησία, θεωρήσαμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε συνοπτικά την εισήγηση και να περιοριστούμε αποκλειστικά σ' αυτήν.

3. Πρβλ. *Διάλογοι Καταλλαγής* 3 (Όκτώβριος 1986), 21-22.
4. Η ΟΕ επέμεινε ομόφωνα στο θέμα αυτό, επειδή είχε παρατηρηθεί από τότε και διακινδυνεύεται ακόμη ή τάση υπαγωγής της Έκκλησιαστικής στη Μέση ή την Έπαγγελματική Έκπαίδευση, με κριτήρια καθαρώς τεχνοκρατικά!

